

Modernizmden Postmodernizme Kentsel Mekân *

Urban Space from Modernism To Postmodernism

ÖZET

Bu çalışmada geçmişten günümüze farklı yaklaşımlar ile şekillenen görüşler üzerinden mekân kavramına yüklenen anlam değişimleri ifade edilmeye çalışılmış ve toplumsal varlığın iki temel unsuru olarak nitelendirilen zaman ve mekân kavramlarından mekân üzerine odaklanılmıştır. Uzun yıllar boyunca zaman ve mekânın bir arada kavramsallaştırılması çabaları sonucunda, sosyal bilimlerin insan varlığının temel unsurları olan zaman ve mekân eşit derecede önem vermiş ve zamanı (tarih) esas alan açıklamalar ve eylem biçimleri geliştirmiştir. Coğrafyacıların sosyal bilimlere gündemine getirdikleri temel soru ve sosyal bilimlere yaptıkları katkı da en net biçimiyle bu noktada ortaya çıkmıştır. Coğrafya disiplini de modern dönemde ayırt edici unsur olarak mekân üzerinde durmaktadır. Araştırmanın amacı mekân kavramı ile ilgili genel bir kavramsal çerçeve oluşturulduktan sonra modernizm öncesi ve sonrasında kentsel mekânda ortaya çıkan değişimler incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Kent, Modernizm, Postmodernizm

ABSTRACT

In this study, it has been tried to express the meaning changes attributed to the concept of space through the views shaped by different approaches from the past to the present, and focused on the concept of time and space, which are considered as the two basic elements of social existence. As a result of efforts to conceptualize time and space together for many years, social sciences have given equal importance to time and space, which are the basic elements of human existence, and have developed explanations and forms of action based on time (history). The basic question that geographers brought to the agenda of social sciences and their contribution to social sciences emerged at this point in the clearest form. The discipline of geography also focuses on space as a distinctive element in the modern period. The aim of the research is to examine the changes that occur in urban space before and after modernism after a general conceptual framework has been created about the concept of space.

Keywords: Space, City, Modernism, Postmodernism

GİRİŞ

Bu çalışmada, kent ve çağdaş kent manzarasını şekillendiren süreçlerin anlaşılmasını amaçlamaktadır. Kentsel doku tarihsel olarak ekonomik, politik, sosyal ve kültürel süreçlerin bir sonucu ve bir ifadesidir. Fainstein (1996: 170)'a göre tüm kentler küresel bir ekonomik sisteme bağlıdır ve her bir kent bu sistemde belirli bir yeri işgal eder. Her ne kadar kentler, belirli tarihler bağlamında incelenmek zorunda olsa da kentin mekânsal ve sosyal örgütlenmesini etkileyen belirli süreçler vardır ve bunlar üzerinde durulması gereken genel süreçlerdir. Edward Soja (2000: 148) "Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions (Kentler ve Bölgelerin Eleştirel Çalışmaları)" adlı ünlü çalışmasında, endüstriyel kapitalizmin başlangıcından bu yana kentsel yapının, farklı kapitalist dönemlerin etkisiyle sürekli değişikliğe uğradığını vurgular.

Kapitalist gelişmenin ardışık aşamaları mekânsal, sosyal ve politik olarak belirli sonuçlar yaratır. Sanayileşme süreci ve Fordizm bunun bir örneğidir. Gelişmiş kapitalist toplumlarda, son 20-30 yıldır farklı bir değişim görülmektedir. Bu durum, yeni bilgi teknolojilerindeki yükselişe, üretimdeki düşüşe, hizmet sektöründeki artışa, artan esnekliğe ve diğer süreçler arasında değişen yaşam tarzlarına atfedilmektedir. Bu süreçler yeni tür kentlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Bu yeni kentler endüstri post fordist (Harvey 2002, 2003, 2013, 2015) veya post-modern (Baudrillard 2012, Soja 2017) olarak adlandırılmıştır. Bu bölüm, tüm bu süreçlerin birbiriyle ilişkili olduğunu ve kapitalizmin yapısındaki değişikliklerle bağlantılı olduğunu savunmaktadır. Bu bölümde, kent manzarasını şekillendiren bazı faktörler, ilişkili eğilimler ve gelişmiş kapitalist kentlerde gerçekleşen yapısal geçişin etkileri incelenecektir.

* Bu makale "Eşitsiz Gelişim ve Mekânsal Ayrışma Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz: İzmir (Karşıyaka) Örneği" adlı doktora çalışmasından üretilmiştir. This article was produced from the doctoral study titled "A Comparative Analysis on Uneven Development and Spatial Segregation: The Case of İzmir (Karşıyaka)"

¹ Dr. Öğret. Üyesi, Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya, Manisa, Türkiye. ORCID: 0000-0002-0212-6040

Leman İncedere ¹

How to Cite This Article

İncedere, L. (2023).
"Modernizmden Postmodernizme
Kentsel Mekân" International
Social Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587) Vol:9,
Issue:111; pp:6840-6847. DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.69448>

Arrival: 12 February 2023
Published: 31 May 2023

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

Günümüzde kentsel mekân ekonomiden sosyolojiye, mimarlıktan şehir ve bölge planlamaya kadar pek çok disiplinin giderek artan sıklıkta ele aldığı bir konu olmuştur. Kentsel mekân analizleri ilk kent tarzı yerleşimin görüldüğü antik döneme kadar uzanır. Ancak açıktır ki, 21. yüzyılın kentsel mekân örüntüleri ile bir önceki yüzyılın kentsel mekânı arasında bile oldukça önemli farklılıklar mevcuttur. Kentsel mekân varoluşundan beri zaman içinde dönüşümler geçirmiştir. Pek çok faktör tarafından biçimlendirilmiştir. Yani rastlantısal değil tarihseldir. Ancak Lefebvre (2016: 75)'nin vurguladığı gibi mekânın tarihi, mekânın “gerçeklik” olarak üretiminin, biçim ve temsillerinin tarihi “tarihsel” (belli bir tarihe bağlı) olguların nedensel zincirleriyle, ya da gelenek ve yasaların, fikir ve ideolojilerin, sosyo-ekonomik ya da kurumsal yapıların ardışıklığıyla karıştırılmamalıdır. Üretici güçler (doğa, çalışma, çalışmanın örgütlenmesi, teknik ve bilgiler) ve elbette üretim ilişkileri, mekân üretiminde-belirlenmesi gereken bir role sahiptir. Burada asıl ilgi alanımız olan post modern dünyanın kentsel mekân incelemesine geçmeden önce kentsel mekânın ortaya çıkışı ve modern dönemde kentsel mekânın irdelenmesi yerinde olacaktır.

Kentsel Mekânın Ortaya Çıkışı

Kent insan birlikteliğine ve insan davranışlarının değişmezliğine ilişkin kanıtlar sağlayabilir; ancak kentin yükselişi ve gelişmesi, bu yakın ve geleneksel görüşe ters düşer. Köy gibi yerleşik bir insan birlikteliğinin ortaya çıkışını, her şeyi kapsayan tek bir nedenle açıklamak zordur. Binlerce insanı barındıran kentler ele alındığında bu durum daha da zorlaşır (Bookchin, 1999: 47). Kentsel mekânın ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili bazı çelişkiler gündeme gelmişse de yerleşik yaşama geçilen M. Ö. 7500'lerde mekânın daha çok tarım amaçlı kullanılması ve örgütlü bir ekonomik ve sosyal ağı kurulmuş olmaması bu tarihlerdeki yerleşmeleri kent olarak değil köy olarak nitelendirebileceğimiz sonucunu çıkarmaktadır. Güvenlik, din, ticaret gibi birçok faktörün etkisi altında gelişen sanayi öncesi kentler aslında oldukça küçük ölçeklidir ve kapalı bir alan özelliği gösterirler. Toplumsal bölünmelerde dikey farklılaşma unsuru sergilemelerine rağmen temel ayırım merkezde yaşayan seçkinler ile kent dışında yaşayan halk arasındadır.

Sanayi öncesi kentin içsel düzenlemeleri, sorunun doğasından dolayı, kentin ekonomik ve toplumsal yapısı ile yakından ilgilidir. Pek çok caddeden, yalnızca insanların yürümesi ve ulaşımında kullanılan hayvanlar için yol olarak yararlanılır. Binalar yüksek olmamasına rağmen kalabalıktır. Vurgulanması daha önemli olan şey farklı mahalle ya da semtleri doğuran büyük toplumsal farklılaşmadır. Bazı kentlerde bu birimler geceleri kapıları kilitlenen duvarlarla birbirinden ayrılmışlardır. Daha aşağı sınıflar ve özellikle kast dışında olanlar, kentin önemli etkinliklerinden uzak olan yerlerde, kıyısında yaşamışlardır (Sjoberg, 2002: 40). Modernizm öncesindeki bu feodal yapı neredeyse çoğu kentte hâkim durumdaydı. Bu yüzden de toplum zorlayıcı ve ayırıcı bir yapının içine hapsolmüştür. Kentleri hemen yakınlarında bulunan yapılardan dahi ayıran surların ortaya çıkış sebebi öncelikle güvenlik olmuştur (Braudel, 2004). Yaklaşık 600 yıl önce feodal sistemin çökmesiyle kent etrafındaki surların ortadan kalkmasına rağmen toplumsal bölünmeler ve sınıf farkının oluşturduğu ilişkilerimizin mekânsal boyutları kentle olan ilişkimizde önemli yer tutmaya devam etmiş korku ve güvende hissetme gibi reaksiyonlar bu sefer de bizi yabancı literatürde “Gated Community” olarak geçen güvenli kapalı sistemler ile karşı karşıya bırakmıştır.

Ünlü sosyolog ve filozof Zygmunt Bauman (1999), eskiden kentlerin etrafını kuşatan duvarların, post modern çağda kentleri boydan böldüğünü, kent içinde kaleleri bekleyen muhafızların artık yabancı ordulara karşı değil, istenmeyen hemşerilere karşı alınmış önlemler olduğunu belirtir. Büyük kentlerde hayatta kalmanın stratejisi artık birliktelik değil, sakınma ve arınmadır. Bauman'a göre, günümüz kentlileri, sürekli bir mekân savaşının içindedir. Orta çağ'ın zorunlu kapatılma bölgeleri olan gettolar, modern zamanlarda gönüllü kapanma bölgeleri haline gelmiştir. Gerçek gettonun anlamı özgürlük yokluğudur, gönüllü gettolar ise özgürlüğe kaynaklık eder. Günümüzün seçkinleri de yalıtılmayı seçmiştir ve bu uğurda bol para öderler. Gettolaşan seçkinler, kentin geri kalanını kent sorunlarıyla baş başa bırakmış, onları kaderine terk etmiştir. Gerçek gettonun sakinleri dışarı çıkamazken, gönüllü gettonun duvarları dışarıdakileri içeri almaz; içeridekiler ise istedikleri zaman dışarı çıkmakta özgürdürler.

Bir üretim tarzından diğerine geçiş çok büyük bir teorik önem taşır. Çünkü bu, mekânı altüst ederek mekâna dâhil olabilen toplumsal üretim ilişkileri içindeki çelişkilerin etkisidir. Her üretim tarzı, kendine uygun mekâna sahip olduğundan, bu geçiş sırasında yeni bir mekân üretir. Geçişler ise, tersine, yeni bir mekân üretimini, ardından da mekân düzenlenişini ortaya koyacaktır. Orta çağ toplumunun (feodal üretim tarzı, bunun yerel varyantları ve özellikleri) kendi mekânını yarattığına hiç kuşku yoktur. Önceden oluşmuş mekânı sembollerin tortusu ve dayanağı olarak koruyarak, bunun üzerine yerleşmiş; kendi varlığını da benzer bir şekilde sürdürmüştür. Şatolar, manastırlar, katedraller onun güçlü noktaları olmuş, köy topluluklarının dönüştürdüğü manzaraya yol ağlarını bağlamış ve bu “take off (kalkış, çıkış)” mekânı birikimin başlangıç mekânı olmuştur. Kentler de bu birikimin kökensele yeri ve beşiği olarak gelişmiştir. Kapitalizm ve neo-kapitalizm, “meta dünyası”nı, o dünyanın “mantığını” ve dünya ölçeğindeki stratejilerini, aynı zamanda da paranın ve politik devletin gücünü kapsayan soyut mekânı üretmiştir. Bu

soyut mekân, bankaların, iş merkezlerinin, büyük üretim birimlerinin devasa ağlarına dayanır. Keza otoyolları, havaalanlarının, enformasyon ağlarının mekânını da kapsar. Bu mekânın içinde, birikimin beşiği, zenginlik yeri, tarihin özenesi, tarihsel mekânın merkezi olan kent parçalanmıştır (Lefebvre, 2016: 75-81). Kentin mekânsal parçalanma süreci özellikle modernizm ile başlamıştır.

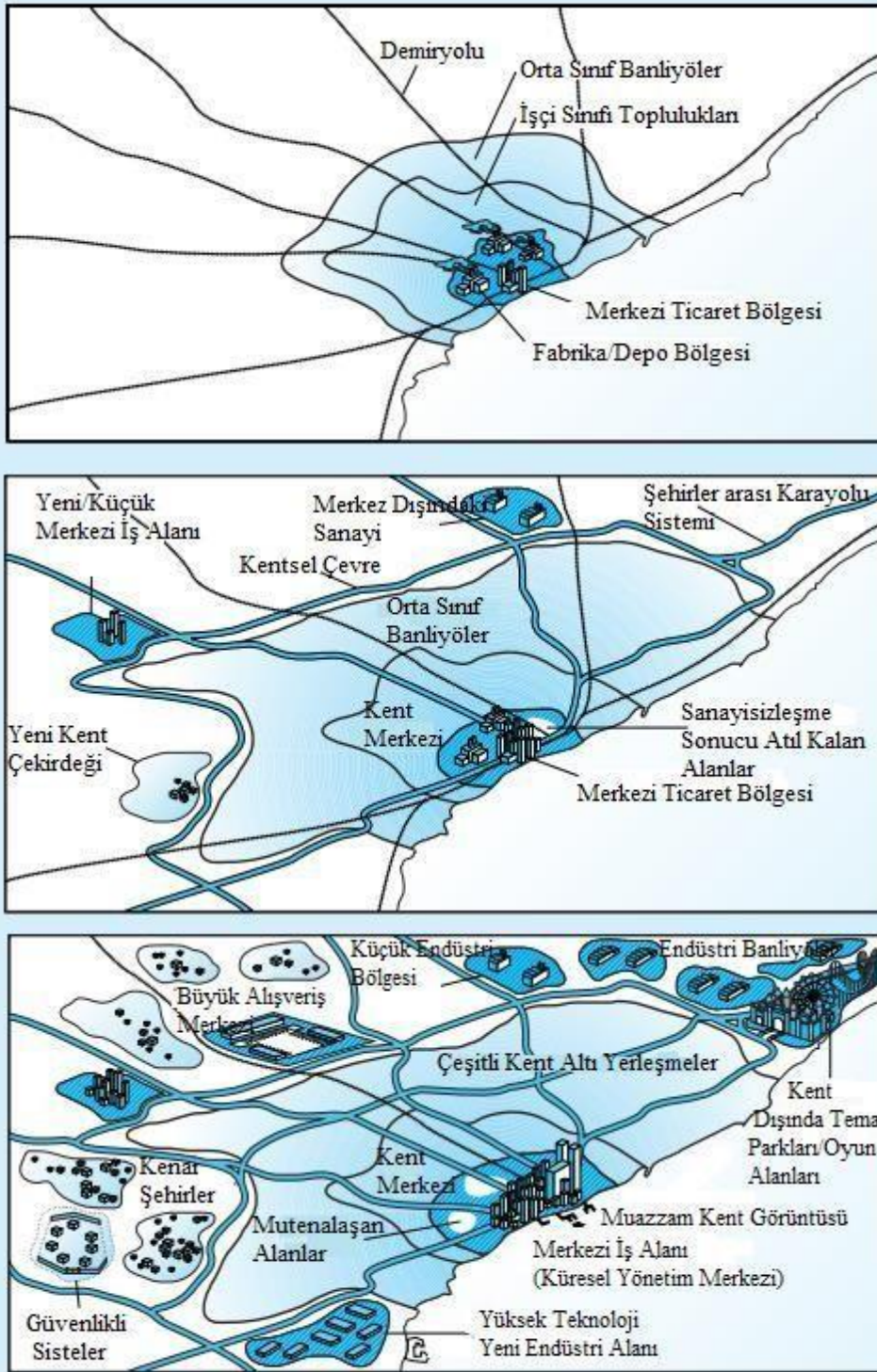
Modernizmde Kent ve Mekân

Modernitenin ve kapitalizmin insan yaşamında yarattığı temel dönüşümler; kırsal ilişkilere ve toprağa bağlı bir yaşam tarzına son vermesi, yaşamın kentlerde yoğunlaşması, kent ile kır arasındaki ilişkinin ters yüz edilmesi ve kentin toplumsal yaşamda merkez konuma gelmesi şeklindedir. Kapitalizm, üretimin kırsal bölgelerden koparak kentlerde yoğunlaşmasını kolaylaştıran bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Böylece kent, daha önceki yüzyıllardan farklı bir yapılanma içinde öne çıkmış ve insan yaşamlarının mekânsal olarak ana eksenini oluşturmaya başlamıştır (Yırtıcı, 2005). Kentsel mekânda en hızlı ve köklü dönüşüm 19. yüzyılda modern sanayi kentlerinin ortaya çıkmasıyla yaşanmıştır. 18. yüzyılın sanayi devrimi ile toplumsal yaşamda en belirleyici etken endüstriyel üretiminin oldu ve modern dünyanın kapıları açıldı. Yeni servet ve güç sahipleri artık aristokratlar, toprak sahibi ağlar ya da tüccar ve esnaf loncaları değil, sanayi çağının yeni mallarını yapan endüstriyel kapitalistlerdir. Sanayinin yükselişi, gittikçe artan sayıdaki fabrikalarda makine kullanımı için yeni kaynaklardan ve yeni enerji türünden yararlanmayı gerektirdi. Dolayısıyla, yeni yerler önem kazandı. Fabrikalar için iş gücü lazımdı ve işçi konutları yeni iş kaynaklarının yakınında gelişti. Endüstriyel kentle, yeni işçiler ve yeni patronlar için birbirinden çok farklı konut alanlarının ortaya çıkmasını sağlayarak hızla büyüdü ve kent mekânlarındaki toplumsal ayrışmayı ve eşitsiz gelişmeyi artırdı (Weber, 1988).

Modernliğin ortaya çıkışı kapitalizmin ortaya çıkışı ile bağdaştırılmaktadır. Modernizmi açıklarken sosyal, ekonomik, siyasi, psikolojik ve kültürel etkiler dikkate alınmalı ve modern toplumun oluşum süreciyle beraber değerlendirilmelidir. Modernizm dönemi boyunca kent algısı aynı kalmamıştır. 1920'lerde Fordizmin etkisi kentsel mekânı da önemli ölçüde etkilemiştir. Fordizm'in uzun süreli patlaması, nispeten uyumlu bir seri üretim ve tüketim ilişkisi yaratmış ancak, fordist ekonomik sistemle ilişkili sayısız sorun da yeni kentsel formlarda ortaya çıkmıştır. 1929 yılında yaşanan kriz sonucu Keynesyen politika benimsenmiş ve devlet, sermaye ve meslek örgütlerinin kurumsal yönetim süreci içinde başarılı birleşimi, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamıştır. Bu sistem, rasyonel ve kapsamlı kentsel planlama, kent gelişimi ve bölgesel planlamaya önem kazandı. En büyük sonuçlarından birisi ise bölgelere ayırma ve diğer benzer düzenleyici yöntemlerle konut, sanayi, ticaret, alışveriş ve eğlence alanları arasında ayrımlar oluşturmaya dayandı. Halkın açık yaşamını kent içinde sürdürmesi ve özel ailesel faaliyetlerin banliyölere egemen olması, meydana gelen en büyük ayrımlardan birisidir (Thorns, 2004). 1970 yılında yaşanan dünya ekonomik krizden sonra ise neo-liberal politikalarla sermaye odaklı olarak kentsel mekânda yapılanıya giderek krizden çıkılmaya çalışılmıştır. Küreselleşme olarak da adlandırılan bu süreçte kent ve mekâna dair gelişmeler oldukça önemlidir.

Küreselleşme, kentler üzerinde derin etkiler yaratarak, dünya kentlerinin, kurumsal ve mali kontrol merkezlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşme bir yandan uluslararası ilişkileri zorunlu kılarken diğer taraftan da yerel dinamiklerin ivme kazanmasını arzulamaktadır. Modern döneme göre yapısal dönüşümü içeren bu sürecin, kentlerin bir önceki dönemden devraldığı eşitsizlikleri, kutuplaşmaları ve ayrışmaları derinleştirdiği söylenebilir. Küreselleşme ile ekonomik yeniden yapılanma süreci sonucu gelişen teknolojik koşullar, uluslararası ağların gelişimi insan, para ve malların hızlı bir şekilde akışını sağlamaktadır. Bu nedenle hizmet sektörü büyümekte ve daha nitelikli iş gücü ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak da daha kalifiye işgücü ve niteliksiz işgücü arasında da işsizlik önemli derecede artmaktadır. Bu durumun nihai sonucu ise sosyal kutuplaşma olarak görülmekte ve küreselleşmenin neden olduğu yapılanmalar, toplumu en alt seviyesinden en üstüne kadar sosyo-ekonomik açıdan bölmektedir. Sosyal eşitsizlik ve sosyal bölünmeler de toplumun bir kesiminin toplumla bütünleşmesini sağlarken, diğer kesimin ise toplumsal dışlanmasına neden olmaktadır. Bu bölünmeler aynı zamanda mekânsal kalıpları yansıtmaktadır. Ayrılan fiziksel ayrışma kalıpları zenginlerin ve yoksulların sosyo-ekonomik açıdan daha fazla ayrışmasına neden olmaktadır (Tümtaş, 2012). Castells kentsel mekânı, ekonomik, politik ve ideolojik sistemlerin ve elemanlarının, bütün bunların birleşmelerinin ve bunlardan çıkarak toplumsal pratiğin şekillendirmesi olarak açıklanmaktadır. Sıralanan bu sistem ve elemanlarla, kentsel oluşumun ve bu sistemlerin mekânsal açıklaması yapılmaktadır (Keskinok, 1988). Post- modernizmin kent ve mekâna etkisine geçmeden önce 19. ve 20. yüzyılın özellikle de çift yönlü olarak üretim ve tüketim süreçlerinin kent mekânı üzerinde yarattığı değişimlerin üç kent yapısı meydana getirdiğini söyleyebiliriz (Şekil 1). Klasik sanayi kentinden Fordist kente geçiş ile kent yoğun merkez etrafında düzenlenmeye başlamıştır. Oldukça homojen bir yapıya sahip olan kent bir endüstriyel-ticari merkez halindedir. Banliyölerde yerleşimi geliştirmek amacıyla yeni ulaşım ağları açılmıştır.

Şekil 1: Ekonomik Bağlamda Kentsel Mekanın Değişimi²

Kaynak: Knox ve Pinch, 2006

Kent büyüdükçe, merkezdeki fabrikalar, kent dışındaki alanlara taşındı, uzak alanlarda işçilere ayrılan farklı bölgelerde kentsel yerleşim alanları oluştu. Kentin zengin grubu kentin belirli alanlarında sık konut alanları oluşturdu. İkinci dünya savaşının sona ermesiyle kentsel yenilenme, otomobille ulaşım, kent dışı çizgisinde endüstri ile perakendeciliğin gelişimi ve banliyöleşme kenti yeniden biçimlendirdi. Sosyal sınıfa göre konut alanları büyümeye eşlik ediyordu. 1980 sonrası merkezin sanayisizleşmesi ve daha sonra metropolün merkeziliğini kaybetmesine yol açan ekonomik yeniden yapılanma ile üçüncü bir aşama görüldü. Endüstri kent dışındaki daha ucuz alanlara kaydı. Kentsel ekonomide ticaret ve diğer hizmet sektörlerine olan ihtiyacın artması ile kent merkezi,

² 1850-1845 yılları arasındaki klasik sanayi kentinden fordist şehre geçiş (üst), Yaklaşık 1945-1975 yılları arası (Orta), 1975 Sonrası, Neo-Fordist metropolis (Alt).

çok katlı ofis ve ortaya çıkan kentin hizmet sınıfının konutları çevresinde yeniden gelişti. Bu değişiklikler daha çok birbirinden mekânsal olarak ayrılan ve yan yana mahallelerde bulunan zenginlik ve yoksulluk mekânları meydana getirdi. Bunun sonucunda da suça maruz kalma endişesi ve güvenlik korkusu arttı. Kentsel mekândaki ayrışmayı ve eşitsizlikleri tetikleyen bu durum koruyucu mimari ve yüksek güvenlik önlemlerini içeren kapalı yerleşmeleri kent dokunsan dâhil etmiştir.

Mekân bir kilo şeker ya da bir metre kumaş gibi üretilemez. Keza bu ürünlerin bulunduğu yer ve alanların toplamı da değildir. Bir üst yapı gibi de üretilemez. Daha ziyade üstyapının koşulu ve sonucudur; devlet ve onu oluşturan kurumların her biri, bir mekân varsayar ve bunu kendi ihtiyaçlarına göre düzenler. Dolayısıyla mekân, kurumların ve bu kurumların üstünde bulunan devletin önsel koşuldur. Aynı zamanda kuşkusuz ki toplumsal ilişkilerin ürünüdür ama mülkiyet ilişkilerine (özellikle toprağın, yerin mülkiyeti) içkin ve diğer yandan (bu toprağı, bu yeri şekillendiren) üretici güçlere bağlı olan toplumsal mekân hem biçimsel hem maddi çok-değerliliğini, “gerçekliğini” ortaya koyar. Kullanılan, tüketilen ürün olan mekân, aynı zamanda üretim aracıdır; mübadele ağları, hammadde ve enerji akışı hem mekânı şekillendirir hem de mekân tarafından belirlenirler. Bu şekilde üretilmiş olan bu üretim aracı, ne üretici güçlerden, teknik ve bilgidan ayrılabilir ne de onu şekillendiren toplumsal iş bölümünden, ne de doğadan, devletten ve üstyapılardan (Lefebvre, 2014: 111).

Tartışılan çağdaş süreçlerin, neo-fordizmin, hizmet sektörünün büyümesinin, küreselleşmenin ve yeni telekomünikasyon sistemlerinin birbiriyle oldukça ilişkili olduğu açıktı. Bu yelpazedeki perspektiflerden hiçbiri tek başına kentsel mekânın değişen ekonomik ve sosyal bağlamı için kapsamlı bir açıklama getirmez. Ancak birlikte ele alındıklarında son yıllarda kökten değişen kent yapılarına sahip bazı faktörleri aydınlatmaya yardımcı olabilmektedir. Kentler artık sadece üretim ve tüketim çevresinde birleşmiş tek bir varlık değildir. Aksine giderek çok merkezli hale gelmektedir. Tüm bu gelişmeler kentsel mekânı ve kent kültürünü karşılıklı olarak etkilemiştir.

Post-Modernizm ve Kentsel Mekân

Postmodernizm kavramı çok fazla netleşmiş bir kavram değildir. Henüz tam anlamıyla anlaşılabilir da değildir. Kavramın yüksek modernizmin yerleşik biçimlerine karşı özgül bir tepki olarak doğmuş olma olasılığı bir hayli yüksektir. Nitekim kimi düşünürlere göre postmodernizmin, işlevi kültürde ortaya çıkan yeni özellikler arasında ilinti kurmak amacıyla ortaya atılmış dönemselleştirmeye ilişkin bir kavramdır. Kavram ilk bakışta 1950-1960’lı yıllar arasında oluşmaya başlayan yeni toplumsal ve ekonomik düzenle bağlantılı gibi görülmektedir (Sarup, 1995: 206).

Bu bölüm, modernizm sonrası olarak nitelendirilen postmodern dönemdeki kentsel formları kısaca incelemeyi amaçlamaktadır³. Postmodernizm, modernizmin kurumlarını, politik eylemlerini, yasalarını, ahlakını ve düşüncelerini meşrulaştıran meta-anlatıların tükendiği, bilgi kuramının yeniden ele alındığı, standartlaşmış bireyden, davranışları ve tercihleri farklı olan kişiliklerin geliştiği bir dönem olarak tanımlanabilmektedir (Eraydın, 1992). Modernizm sonrası ortaya çıkan postmodernizm, genellikle dönemselsel bir olgu olarak ele alınarak modern dönemin sonrası olarak algılanmaktadır. Ancak “Postmodern” hareketin önde gelen tanımlamacılarından biri olan Lyotard, terimin “tekrar geri gelme”, “yeniden toplama” anlamına geldiğini savunmaktadır. Bu geri çağırma sadece yüzeysel bir anlama gelmez aynı zamanda belleğin de etkin bir şekilde yeniden edinilmesidir. Dolayısıyla, postmodernizm kelimesindeki “post” hem tarihin geri alınmasına hem de metafizik ve türevlerinin kesin olarak dışlanmasına atıfta bulunmaktadır (Brann, 1992: 5).

Modernite geleneksel kurgulardan radikal bir kopuş önererek insanın ve onun sosyo-ekonomik, kültürel, politik, mekânsal vb. üretimlerinin gelişimini yeni bir maceraya sürüklerken; post modernite modern kalıpları parçalayarak onu kendi eleştirel yapısı içinde yeniden biçimlendirmeye başlamıştır (Kayın, 2010: 337). Modernizm evrensellik, yeterliliği vurgulamışken postmodernizm bu vurguları lokaliteler, parçalar, konumsallıklar, tezatlıklar, istikrarsızlık, düzensizlik, çelişkiler, heterojenlikler ve yerelliklere kaydırmıştır. Postmodernizmin kendisi birleşik bir inanç ya da varsayım sistemi olmaktan çok devam eden bir dizi olasılıktır. Clarke, (2003: 555) postmodernizmi “sürekli çalkantılı bir dizi fragman ... kapsamlı çarpıklıkların ve teorik ve metodolojik meta sistemlerin terk edilmesidir” şeklinde tanımlamaktadır. Fuller (1990: 276)’e göre ise, post modernizim modernizmden müdahaleci eğilimlerden kaçınması açısından da farklılaşmaktadır. Marksist ve çeşitli modernist yaklaşımıcılar belirli bir ideolojinin pragmatik tarafı ile ilgilenirken postmodernizm, güzellik ve öznellik üzerine yoğunlaşmaktadır.

Son dönemde pek çok disipline olduğu gibi coğrafi anlayışa da yeni ufuklar kazandıran düşünce sistemleri profesörü Michel Foucault, postmodern felsefenin önde gelen savunucularındandır. Foucault çalışmalarında baskıcı ve toptancı düşünce biçimi olarak nitelediği moderniteye karşı düşmanca bir tutum takınmaktadır. Foucault ayrıca

³ Post modernitenin daha ayrıntılı bir analizi için bkz. Bauman 1999, Lyotard 2013, Soja 2017, Harvey, 2013

içinde bulunduğumuz çağın belki de her şeyden önce bir mekân çağı olacağını vurgulamaktadır. Soja, argümanlarını Foucault'ya dayandırarak tarih ile modernizmi, coğrafya ile de postmodernizmi bağdaştırmakta ve mekânının önemini, daha doğrusu yatay ve dikey boyutlarda birbiriyle yaratıcı bir biçimde kaynaşan zaman ve mekânın birlikteliğini yeniden gündeme getiren yeni eleştirel ve postmodern bir coğrafyayı savunmaktadır (Holt-Jensen, 2017).

Postmodernizm ve mekân ile ilgili oldukça dikkat çeken çalışmalar ortaya koyan Edward Soja, "Postmodern Coğrafya" (1989) ve "Thirdspace" (1996) kitaplarıyla temellendirdiği teorik çerçeveleri geliştirerek hazırladığı "Postmetropolis" (2000) adlı çalışmasıyla mekânı anlamlandırma ve eleştirel bakış açısını genişletmeyi amaçlayan üçlemesini tamamlamıştır. Bu çalışma 20. yüzyılın sonlarında küresel ölçekte ortaya çıkan, çarpıcı gelişmelerin ilk kapsamlı metindir. Soja (2000), Harvey ve Castells'in özellikle erken dönem çalışmalarını yetersiz bularak, kentsel mekânın, kentteki sosyal ilişkilerin, yerleşik formların ve insan faaliyetlerinin ve onun coğrafi etki alanının özel yapılandırılmalarını ifade etmesi gerektiğini vurgular. Dolayısıyla Soja, metropolü mekânsal bir form olarak tanımlar ve mekânsal olarak sosyal formun süreçlerini belirler⁴. Soja, post metropolis olarak adlandırdığı modernite sonrası kentin farklılıklarını, kentleşmenin yeni süreçleri olarak tanımladığı altı kavram üzerinden açıklamaktadır:

Flexcity (Esnek Kent): Post Fordist endüstriyel metropolün veya kentlerin jeopolitik olarak yeniden adlandırılmasıdır (Soja, 2000: 157) Daha esnek bir şekilde uzmanlaşan endüstriyel metropolü niteler. Gelişen post metropol, çağdaş kent yaşamını etkileyen bir üretim, rejenerasyon ve işlem bölgesi olarak nitelendirilmektedir.

Cosmopolis (Kozmopolit Kent): Küreselleşen kent mekânlarını ve bölgelerini tanımlar. Dünya veya küresel kentler hiyerarşisi üzerine yapılan araştırmalar (bkz. Friedmann ve Wolff 1982; Stroper 1997) küresel olarak siyasi ekonomik ve kültürel ölçekte rekabet eden metropolit bölgelerinin kent devletin (city-state) yeniden dirilişine işaret ettiğini göstermiştir (Soja, 2000: 207-208). Post metropolis aynı zamanda, ulus ötesi eş zamanlı mekânlar, farklılıklar, melezlikler, üçlü alan, temas bölgeleri gibi küresel bir coğrafyanın çeşitliliğine eşlik eden unsurların oluşum alanıdır (s. 232). Dolayısıyla kozmopolit terimi hem küreselleşmiş hem de kültürel açıdan heterojen olanı ifade etmektedir. Kozmopolit kentler, küresel ilişkiler ağının bir parçası haline gelerek çok farklı, toplumsal ve kültürel unsurları barındıran bir yapıya bürünürler.

Exopolis (Dış Kent): Kent standartlarını yeniden yapılandırmasıdır. Metropolün toplu yerleşim alanları, büyük fakat yaygın olarak dağıtılmış bir nüfusa sahip süreksiz ve parçalanmış ve çok merkezli mekânsallıkları içerir (s. 235). Aslında, kent dış ya da kenarı olmayan kentler ve banliyölerin kentleşmesi ile tanımlanır (s. 238). Başka bir deyişle hem kenti hem de çekirdeğinin dışında gelişen kenti ifade eder. Post metropolisin sosyo-mekânsal örgütlenmesi, kentsel olanı ve olmayanı tanımlamak için kullanılan geleneksel yolları ortadan kaldıracak özelliklere sahiptir.

Fractal city: (Metropol Kent Kutupsallığı): Metropol kentlerde yeniden yapılanmış olan toplumsal mozaik ve yeni kutupsallaşmalar mekânsal eşitsizliklerin ortaya çıkması ile ilgilidir. Bu durum sosyal mozaik tabakalaşmaya doğru yeniden yapılandırıldığını gösterir. Soja (2000: 265), "yeni kentleşme süreçlerinin doğasında var olan sosyal-ekonomik eşitsizliklerin yoğunlaştığını" savunmaktadır. Gettoların artan özelleştirilmesi ve yerelleşmesi, etnik mahalleler, kapalı topluluklar ve kentsel saçak. Kentin bu parçalanmış yapısını belirginleştirir. Ancak bu bölünme Manuel Castells'in "Dual City" kitabında ele aldığı kadar klasik değildir. Bölünme sosyal yapıda daha çok ön plana çıkmaktadır.

Carceral City (Kale Kent): Sosyal ve mekânsal kontrolün yoğunlaştırılması olarak yeni bir kentleşme rejimini tanımlar. Soja (2000: 289) adaya benzeyen kale kenti topluluklarını Michel Foucault ve Mike Davis'den esinlenerek bireyleri ve toplulukları gerçekte engelleyen ve tehlikeleri önleyen, korunan ve güçlendirilmiş alanlar ya da kapalı alanlarla dolu post metropol bir mekân olarak tarif eder. Hapishane olarak da tanımlanan kale kentler, güvenlik elemanlarının polisin yerine geçmesi ile gözetim teknolojilerinin yükselişini içermektedir. Bu yapı post metropol kültürel karmaşıklığı ve büyüyen kutupsallaşmasının sermaye ve devlet tarafından kullanılması ile gelişmektedir.

Simcity (Benzeşim Kentler): Kentsel imgenin tek bir simülasyon ve aşırı gerçeklikle yeniden yapılandırılmasını açıklar. Soja (2000: 147) için, post metropolis her şeyden önce gerçek ile hayal dünyasının birleştiği metafiziksel bir gerçekliktir. Kentsel imgenin metropol düzleminde yeniden yapılandırılması ve gündelik yaşamın güçlenen gerçeküstü niteliği ile ilgilidir. Bu benzeşim yapısı ile tanımlanan dünya, hangi partiye oy vereceğimizden, nasıl giyinip besleneceğimize ve sosyalleşeceğimize kadar yaşamın her türlü yönünü daha önce olmadığı kadar biçimlendirmektedir.

⁴ Soja, bu yaklaşımda mekansallık, toplum ve tarih arasındaki ilişkilerin kavramsallaştırılmasını benimseyen Lefebvre'ye benzer bir düşünce geliştirmiştir. Dahası Lefebvre'nin kentsel mekâna dair deneysel yaklaşımını uyarlar.

Postmetropolisin Flexcity, cosmopolis, exopolis, fractal city, carceral city ve simcity ulusları, postmodern bir kentsel zihniyetin yapılarına ilişkin yeni özellikler sunan mekânsal, sosyal ve zihinsel yönlerini keşfetmeye yardımcı olur. 1980'lerde kentsel çalışmalarda yeni özelliklerden bu yana, postmodern kent mekânı, kent dokusunun yeniden yapılandırılması, yeniden şekillendirilmesi ve yenilenmesi de dahil olmak üzere önemli değişiklikler yaşamıştır. Mekânsal pratiklerin öneminin artması ayrıca, yaşam alanlarının tasarlanmasına yeni bir vurgu yapmıştır. Bunlar sadece kentsel yaşam biçiminin temeli değildir aynı zamanda kentsel yaşamda önemli bir unsur teşkil etmekte ve yeni duyu yapılarının oluşturulmasında temel unsur olarak yer almaktadır (Harvey, 1990: 66-67).

Sonsöz

Modernleşme sürecinin bir sonucu olarak tasarlanmış mekân (mekânın temsili) ve mekânsal pratik (deneyimlenen mekân) arasında sürekli çelişkiler oluşmaktadır. Başka bir deyişle, kentsel mekân üzerindeki çelişkilerin, planlamacıların tasarladığı mekânlar ile kentsel mekân kullanıcılarının yaşadığı deneyimler arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan mekân üretimindeki çelişki olarak yorumlanabileceği görülmektedir.

Post-modernistler, çağdaş toplumun, herhangi bir merkezi otoritenin kaybına yol açan sınırsız farklılıklar ve parçalanma ile karakterize olduğunu vurgular. Vurgu çoğulculuk, bireycilik ve parçalanma üzerinedir. Post-modernizm “fark”ı vurgulamaktadır, ancak birçok açıdan eşitsizlik ve sosyal adalet gerçeği göz ardı edilmektedir. Ancak herkes, seçimler arasında seçim yapma fırsatına sahip değildir. Birçok durumda, insanlar sınıf ayrımlarıyla yapılandırılmış yaşamlarını yaşamaktadır. Aynı zamanda bu farklılıklar ekonomik, politik ve sosyal anlamlara taşımaktadır. Bu farklılıkları vurgulamak ve bir gruptan diğerini ayırt etmek için sıklıkla kullanılan “sınıf” kavramı çalışma alanımız olan Karşıyaka İlçesi içinde de belirgindir. Ancak bu her sınıfın homojen bir popülasyondan oluştuğu şeklinde anlaşılmalıdır. Sınıflar içindeki gruplar arasında da farklılıklar mevcuttur. Özellikle küreselleşme, neoliberalleşme ve mutenalaştırma süreci sonrasında insanlar bu gruplar arasındaki farkları daha çok sınıfsal olarak hissetmeye başlamıştır. Bu süreçler bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Toplumda sürekli artan gelir eşitsizliği ve neoliberal politikaların etkisiyle üst sınıfa tanınan ayrıcalıkların artması gibi pek çok nedenle her geçen gün sınıflar arasında sosyo-ekonomik uçurum derinleşmektedir. Peki, senaryo bu şekilde devam ederse kentlerdeki sosyo-mekânsal eşitsizliğin azalması mümkün olabilir mi? Bu soru bizi “hayır”ın ötesinde bir cevaba götürüyor: Bu senaryo devam ederse kentlerdeki sosyo-mekânsal ayrışma daha hızlı bir şekilde artmaya devam edecektir. Sosyal adalet ve refaha sahip kentler için bu gidişatın değişmesi gerektiği açıktır.

Harvey “*Sosyal Adalet ve Şehir*” kitabının sonuç bölümünde (2013: 238) mekânı yaratma, kentsel farklılaşma getiren güçlere yaratıcı bir yön verme fırsatımızın olduğunu, ama bu fırsatları yakalayabilmek için, kentleri yabancı çevreler olarak yaratan, kentleşmeyi bireysel ve ortaklaşa amaçlarımıza yabancı yönere süren güçlere karşı koymamız gerektiğini vurgular. Bunun için öncelikli olarak bilinçli ve eğitilmiş bireylere ihtiyacımızın olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

- Baudrillard, J. (2012). *The ecstasy of communication (semiotext/foreign agents)*. Semiotext(e): Los Angeles.
- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme: toplumsal sonuçları*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (1999). *Kentsiz kentleşme*. (Çev. Burak Özyalçın). Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Brann, E. (1992). What is postmodernism? the harvard review of philosophy. 2(1), 4-7.
- Braudel, F. (2004). *Maddi uygarlık: ekonomi ve kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar gündelik hayatın yapıları*. 3. Basım. (Çev. Mehmet Ali Kılıç). İmge Yayınevi: Ankara.
- Clarke, A. E. (2003). Situational analyses: grounded theory mapping after the postmodern turn. *Symbolic Interaction*. 26 (4), 553-576.
- Eraydın, A. (1992). *Post-fordizm ve değişen mekânsal öncelikler*, ODTÜ Yayınları: Ankara.
- Fainstein, S. (1996). *The changing world economy and urban restructuring, “readings in urban theory” kitabı içinde* Fainstein, S. and Campbell, S. (eds.) Blackwell: Oxford.
- Friedmann, J. & Wolff, G. (1982). World city formation: an agenda for research and action. *International Journal for Urban and Regional Research*. 6, 309-341.
- Fuller, S. (1990). *Does it play to go postmodern if your neighbors do not? after the future postmodern times and places* (Edt. Gary Shapiro). New York Press.

- Harvey, D. (1990). Between space and time: reflections on the geographical imagination. *Annals of the Association of American Geographers*. 80(3), 418-434.
- Harvey, D. (2002). Sınıfsal yapı ve mekânsal farklılaşma kuramı, (Çev. Ayten Alkan ve Bülent Duru), “20. Yüzyıl Kenti” kitabı içinde (147-172). İmge Yayınevi: Ankara.
- Harvey, D. (2003). *The new imperialism*. Oxford University Press: New York.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler*. 3. Baskı. (Çev. Ayşe Deniz Temiz). Metis Yayınevi: İstanbul.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal adalet ve şehir*. 4. Baskı (Çev. Mehmet Moralı). Metis Yayınevi: İstanbul.
- Harvey, D. (2015). *Neroliberalizmin kısa tarihi*. 2. Baskı. (Çev. Aylin Onacak) Sel Yayıncılık: İstanbul.
- Harvey, D. (2015). *Sermayenin mekânları: eleştirel bir coğrafyaya doğru*. 2. Baskı (Çev. Başak Kıcıır ve diğ.) Sel Yayıncılık: İstanbul.
- Holt-Jensen, A. (2017). *Coğrafya: tarihi, felsefesi ve temel kavramları* (4. Baskı). İstanbul: İdil Yayıncılık.
- Kayın, E. (2010). Mekânsal ve sosyo-ekonomik ayrıksılıklar geriliminde izmir: küresel yerel fenomenler. “Değişen İzmir’i Anlamak” Kitabı içinde (337-360). Phoenix Yayınevi. Ankara.
- Keskinok, Ç. (1988). Kentsel mekân yaklaşımlarına bir örnek: castells. *Odtü Mfd*, 8(1), 67-75. http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/1988/cilt08/sayi_1/67-75.pdf.
- Knox, P. & Pinch, S. (2006). *Urban social geography an introduction*, (Fifth Edition), Pearson Education Limited: England.
- Lefebvre, H. (2014). *Sosyalist dünya görüşü marksizm*. 4. Baskı. (Çev. Doğan Görsev). İstanbul: Yordam Yayınevi.
- Lefebvre, H. (2016). *Mekânın üretimi*. (Çev. Işık Ergüden). 4. Baskı. Sel Yayıncılık: İstanbul.
- Sarup, M. (1995). *Postyapısalcılık ve postmodernizm* (Çev. Ahmet Çiğdem) Ark Yayınları: İstanbul.
- Sjoberg, G. 2002. *Sanayi öncesi kenti*. “20. yüzyıl kenti” kitabı içinde (Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan.) 1. Baskı. İmge Kitapevi: Ankara.
- Soja E. (2017). *Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi*. (Çev. Yunus Çetin). Sel Yayıncılık: İstanbul.
- Soja, E. (2000). *Postmetropolis- critical studies of cities and regions*, Blackwell Publishers Ltd: Oxford.
- Storper, M. (1997). *The regional world - territorial development in a global economy*, Guilford: New York.
- Thorns, D. (2004). *Kentlerin dönüşümü, kent teorisi ve kentsel yaşam*. İstanbul: Soyak Yayınları.
- Tümtaş, M. S. (2012). *Kent, mekân ve ayrışma*, Delta Yayıncılık: Ankara.
- Weber, A.F. (1988). *The growth of cities in the nineteenth century a study in statistics*. The Macmillan Company: New York.
- Yırtıcı, H. (2005), *Çağdaş kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.